

Ivan Šarčević

MEĐURELIGIJSKI DIJALOG PRED ALTERNATIVOM VJERE
I NEVJERE

*U povodu 30. obljetnice Asiškoga međureligijskoga susreta**
Interreligious Dialogue Between Faith and Disbelief
On the Occasion of the 30th Anniversary of the Interreligious
Gathering in Assisi

UDK: 272-675
27-67:27-727

Pregledni znanstveni rad
Primitljeno 2/2017.

7

Sažetak

*Vjerodostojnost vjernika ne potvrđuje se tek verbalnim ispo-
vijedanjem vjere nego praktičnom solidarnošću i mirotvorstvom.
U članku se govori o nužnosti međureligijskoga dijaloga, ali i dija-
loga unutar vlastite religijske zajednice, Crkve kao pretpostavke
susreta i dijaloga s vjernicima drugih vjera. Poteškoće i prepre-
ke za dijalog nalaze se u čovjekovoj sklonosti da bude opak, da
se sukobljava i ratuje. Da dijalog nije lagan, svjedoče i evanđe-
lja. Ona izvještavaju o dva područja odnosa zbog kojih Isus ula-
zi u konflikt sa svojim sunarodnjacima: odnos prema strancima i
neprijateljima i odnos prema svijetu. Kroz čitavu povijest kršćani
stoje u dilemi hoće li slijediti Isusovo mirotvorstvo ili svjetovni kon-
flikt. Povijest je puna primjera gdje se jedni kršćani odlučuju za
nenasilje, dijalog i mir, a drugi za nasilje, isključivost i rat. Ovdje
se navode kao primjer suvremenici Petar Časni i sv. Bernard iz
Clairvauxa. Oba se pristupa čine iz vjere. Odluka za dijalog zato
je krajnje osobna i slobodna.*

*Ključne riječi: dijalog, mirotvorstvo, konflikt, stranci, svijet,
Petar Časni, Sv. Bernard iz Clairvauxa.*

* Izlaganje s Okruglog stola u povodu 30. obljetnice međureligijskoga susreta u Asi-
zu (1986.) u organizaciji Franjevačkoga instituta za kulturu mira iz Splita i Fra-
njevačke teologije u Sarajevu 29. listopada 2016.

Međureligijski skupovi o dijalogu i miru u opasnosti su da ostanu preopćeniti, da se moralnim načelima vlastite vjere, citiranjem svetih tekstova i uzvišenim idealima stvori dojam kako se čini sve što se može. Posebna opasnost jest da se uzvišenim riječima izbjegne sjećanje na lošu prošlost, da se prekrije današnja loša praksa i otegne susret s istinom, da se odgodi nužna katarza kao pretpostavka za međureligijski susret.

Došlo je vrijeme, smatra sociolog religije Željko Mardešić, da se više ne pita “koliko je neka religija uzvišena ili istinita, nego koliko je ona u zbilji dosljedno življena”, jer “idealna načela neće više opravdavati zla djela, nego će samo dobra djela opravdavati idealna načela”.¹ Ipak, jer smo ljudi riječi i simbola, i razina deklarativnosti čini se boljom od stava onih vjernika koji odbacuju svaki razgovor o dijalogu i miru među vjerama, koji te napore proglašavaju beskorisnima i suvišnima bilo da ih ocjenjuju licemjernima bilo da smatraju se ništa ne treba činiti nego da je dovoljna samo molitva, i to “čista molitva”.²

Nema sumnje da je duhovnost shvaćena kao osobni odnos s Bogom ili kako kaže II. vatikanski koncil “duhovni ekumenizam” središte ekumenskoga pokreta (UR 8)³ a time onda i međureligijskih susreta i dijaloga. No molitva ne može biti alibi ni isprika za

¹ “Od religija se, ustvari, očekuje da odgovore što su učinile za mir, opraštanje, suživot, snošljivost, razumijevanje, koliko su pomogle osamljenima, bolesnima, da li su digle glas u korist siromašnih, iskorištavanih i obespravljenih, a ne što su govorile ili potpisale u bezbroj nedjelotvornih deklaracija”. Željko MARDEŠIĆ, *Svjedočanstvo o mirotvorstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 34.

² “Bog nam nudi temeljitu promjenu percepcije sebe, drugoga i svijeta. Ona nas usmjerava da ne gledamo jedni u druge, nego da zajedno gledamo u istom smjeru. Njezin duboki izraz nalazi se u molitvi, koja je kadra uzdići čovjeka iznad zida vlastitog skućenog svijeta i uroniti ga u svijet nepregledne Božje ljubavi gdje je svaki čovjek slika Božja. Tada nitko nije nevažan, bezvrijedan, nepotreban, neprijatelj, vuk, pakao... Iz takve se intencije rodio Duh Asiza! Ne kao polemika, ni dijalog, ni monolog, ni forum, ni konvencija, ni sinkretizam ni... Samo molitva: čista, duboka i vlastita, koja nas tako različite i žedne mira može okupiti i usmjeriti prema Bogu koji je izvor mira. Tek tada bismo imali dobre izgledе uistinu postati ujedinjeni i kao narodi”. Iz uvodnika revije *Svjetlo riječi*, rujna 2016. čija je tema Duh Asiza.

³ Koncilski Dekret o ekumenizmu (*Unitatis redintegratio*) doslovno kaže: “To obraćenje srca i tu svetost života, zajedno s privatnim i javnim molitvama za jedinstvo kršćana, valja smatrati dušom cijeloga ekumenskoga pokreta te se s pravom mogu nazvati duhovnim ekumenizmom” (8). Dekret dalje nastavlja kako te molitve ne smiju ostati privatne, nego se moraju činiti zajednički, kao i da se, uz potrebno razlučivanje, treba tražiti zajedničko sudjelovanje u svetinjama, kao i nužno proučavanje i upoznavanje drugih. Usp. DOKUMENTI – *Drugi vatikanski koncil*, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

nesusretanje s drugima u ljubavi i istini. Molitva ne može poslužiti kao maska da se prekrije vlastiti strah od drugoga, nepodnošenje, podcjenjivanje ili prijezir drugoga. Osobni odnos s Bogom nije samo kraj naših odnosa, nego upravo početak i uvjet da se moli s drugima i za druge, duhovno ishodište za istinitije odnose i izgradnju pravednijega društva. I molitva i međureligijski susreti nisu sebi svrhom. S kršćanske strane, oni svoj cilj imaju u ostvarivanju Božjega kraljevstva među ljudima.

Ne možemo, zacijelo, ne konstatirati da je dijalog u svijetu a i među vjernicima u krizi. Usprkos mnogim pozivima II. vaticanskoga koncila, za koji se kaže da je bio koncil dijaloga i da je baš dijalog postavio kršćanima i Crkvi kao jedan od njihovih prioriteta u svjedočenju Isusa Krista⁴, došlo je do sumnje u dijalog. Ne možemo ne vidjeti da se dijalog često srozava na prazne fraze, da se naši ekumenski i međureligijski susreti često događaju neiskreno ili poluiskreno, bez istine, da završavaju u "dijaloškoj magli". Ipak, dijalog je sastavnica vjere i vrata zajedničke budućnosti. U dijalog se ulazi bez nijekanja svoga identiteta, ali i bez straha da svaki dijalog nužno vodi sinkretizmu, dogmatskom indiferentizmu ili ekleziološkom relativizmu.⁵

U tematiziranju dijaloga, od onoga u najbližoj okolini do socijalnoga dijaloga i dijaloga među pripadnicima drugih religija ili s ljudima koji se deklariraju ateistima, ne zagovaramo nikakvo odstupanje od istine, bolje kazano zajedničkoga traganja za istinom. Ponavljamo da dobar i plodonosan dijalog vode vjernici snažnoga karaktera i osvjedočena identiteta, koji se s istinama svoje vjere ne kockaju, niti ih zastupaju autoritarno niti s podilaženjem. Ovdje nam je nakana da ukažemo kako je stvar obratna od one kako neki strašljivi za svoju vjeru postupaju pa se ustežu dijaloga. Riječ je o dosljednom življenju istina vlastite vjere u čemu su vjernici svih vjera, a tako i kršćani vrlo manjkavi. Naime, da se ispravno žive istine vlastite vjere, više bi bilo i dijaloga i mira i sklada među ljudima.

⁴ Koncil o dijalogu govori u različitim kontekstima: Božji dijalog s čovjekom (DV 2; 8; 25), dijalog s Bogom (GS 19); dijalog sa svijetom (GS 3; 28; 40; 43; CD 13; OT 19; AG 11; AA 14; PO 19), međureligijski dijalog (NA 2; 4; GS 21; 28; 92; AG 11; 16; 38; 41; 92), ekumenski dijalog (UR 4; 9; 11; 14; 18; 19; 21; 23; GE 11), dijalog u Crkvi (GS 4; AG 20; AA 12), dijalog i razvoj čovjeka (GS 25; IM 1). Preuzeto iz: Walter KASPER, *Crkva Isusa Krista. Ekleziološki spisi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 65, bilj. 139.

⁵ O Crkvi u dijalogu, posebno o važnosti ekumenskoga dijaloga usp. W. KASPER, *Crkva Isusa Krista*, str. 65-70.

Papa Franjo u svojoj programskoj pobudnici *Radost evanđelja* govori o “praktičnom relativizmu” kršćana koji je opasniji od onoga doktrinarnog. On je, mogli bismo kazati, posljedica nevjerodostojnoga življenja po istinama vlastite vjere. “Taj se praktični relativizam” – kaže Papa – “ogleda u djelovanju kao da Bog ne postoji, u odlučivanju kao da siromaha uopće nema, u postavljanju ciljeva kao da drugi ne postoje, u djelovanju kao da oni koji nisu primili navještaj uopće ne postoje.” Oni koji se odlikuju “čvrstim doktrinarnim i duhovnim uvjerenjima” – nastavlja Papa – “često podliježu načinu života koji dovodi do navezivanja na materijalne sigurnosti ili želje za stjecanjem moći i ljudske slave po svaku cijenu.”⁶

U razmišljanju o dijalogu, konkretno o međureligijskom dijalogu, nije nam nipošto cilj obeskrjepiti pitanje istine, nego upravo istaknuti kako se skrivanjem iza pronađene istine, iza doktrine, nerijetko zna zanijekati sama istina vjere – nužnost brige, dijaloga i odgovornosti za druge i za svijet u cjelini. U praktičnom ostvarivanju kršćanstva vjernik se ne vodi strahom da ne pogriješi s obzirom na istine vjere, tjeskobom da ne upadne u doktrinarnu zabludu⁷, što ga onda može voditi u pasivnost, nego da nalog istine i ljubavi koju Isus zahtijeva praktično ostvaruje u životu s ljudima. Uostalom, Isus svojim protivnicima – farizejima, saducejima, pismoznancima – nije spočitavao to što su oni bili “branitelji pravovjerja”, nego što se nisu ponašali prema istinama vjere koje su branili, što su bili licemjери i dvolični u praksi. Istodobno, Isus nije hvalio one koji bi se zbog tobožnje otvorenosti i sviđanja drugima odricali vlastite istine ili ih prilagođavali svjetovnim projektima. Bitno je u tome da se sve što se misli, govori i radi, upravo čini iz pronađene istine vjere. Za kršćanina u konačnici to znači da se ponaša i čini ono što je Isus Krist činio.

⁶ PAPA FRANJO, *Evangelii gaudium*, Dokumenti 163, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., br. 80, str. 67.

⁷ Papa Franjo u spomenutoj pobudnici ovako kaže: “Ne bismo smjeli biti zaokupljeni time da ne upadnemo u doktrinarne zablude, nego moramo paziti i na to da budemo vjerni tom svijetlom putu života i mudrosti. Jer ‘braniteljima pravovjerja’ katkad se predbacuje pasivnost, popustljivost ili sudioništvo, koje je za svaku osudu, s obzirom na situacije nedopustive nepravde ili prema političkim režimima koji je održavaju” (EG br. 194).

ISTINA O SEBI

Pri bilo kojoj vrsti dijaloga i rada oko mira među ljudima nezaobilazno je prihvatiti činjenicu da je čovjeku, svakom čovjeku, dobrom Božjem stvorenju, prirodno da čini zlo i nasilje, da stvara nemir, nered i patnju drugima oko sebe. I ne čini zlo samo u nekoj "pravednoj" ili "prekomjernoj" osveti za nanesenu nepravdu, nego đavolski (dijabolično) razara samo dobro, ugrožava i čini nasilje dobrom Božjoj djeci, nedužnim ljudima. Kažemo "dijabolično", jer najgore ljudsko zlo nema nikakva povoda u drugome, onome komu se ono čini, nego izlazi iz "opaka srca".

Ovako široko postavljeno polazište želi ukazati da se čuvamo, s jedne strane, idealizacije samih sebe, svoje vjere, Crkve i religijske zajednice, ali isto tako i preuzetne i grešne sotonizacije drugih. Čovjekovo priznanje da se dijalog mora stalno učiti kao i čovjekova kapacitiranost za unošenje zlog nemira, čovjekova sklonost nasilju i bez vanjskoga povoda, nužne su pretpostavke ulaska u dijalog.⁸ Ova negativna, za nekoga, zacijelo, pesimistična postavka o čovjeku nije, međutim, manihejska postavka, nego nužni oprez, budnost i nad sobom i nad drugima, onaj trajni unutarnji ili, ako hoćemo, Božji poziv da kontroliramo svoje nasilje, zloću i zli nemir koji se može skrivati i u samoj molitvi. Kršćanima bi to trebalo biti jasno upravo iz evanđelja, iz Isusove kritike svih onih koji posve mirno i iskreno mogu stajati pred Bogom u molitvi i istodobno mrziti i prezirati svoje bližnje. Primjer za to je pobožni farizej koji se "iskreno" moli pred Bogom, nabraja svoja pobožna djela i koja nije bio dužan činiti, zahvaljuje Bogu što nije kao grešni carinik (usp. Lk 18, 9 -14). I sve to, naglašavamo, čini posve iskreno.

Onako kako je čovjek podvojen u sebi, uz naglasak da ima mogućnost nadilaženja svojih prirodnih sklonosti prema nasilju, tako bismo mogli sagledati i povijest svake vjere. Naime, u konkretizaciji svake vjere, i naših triju monoteističkih, proročkih religija, prepuno je nasilja, nedijaloga i nemira. To je druga pretpostavka koja nam se čini važnom pri svakom razmišljanju, dijalogu i akciji oko mira. Naime, ova nas pretpostavka uozbiljuje da ne padnemo i resignaciju i pasivnost, u deprimirajući umor kako je besmisleno angažirati se oko dijaloga i mira, kao i što nas

⁸ U tekstu o Sarajevu i kontekstu poludjele mržnje Mardešić ovako konstatira: "No sigurno je da dok ne pođemo od Kaina u sebi, jedva da ćemo ikad susresti Abela u svijetu". Željko MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2005., str. 62.

drži budnima da ne skrenemo u neutemeljeni optimizam kako je dovoljno samo sastajati se i neobvezatno razgovarati.

Osobnu stranu čovjekove sklonosti nezdravom konfliktu, nasilju i zlom nemiru, osobni *misterij zastranjenja* (*mysterium iniquitatis*) ostavit ćemo svakome pojedinačno za kontemplaciju i molitvu, a osvrnut ćemo se na drugi element, na drugi uvjet pri međureligijskim dijalozima i nastojanjima oko izgradnje mira. Za tu drugu pretpostavku važno je imati na umu da dijalog ima izvorište upravo u vjeri, u vjeri i kao zabilježenom, uknjiženom svjedočanstvu. U kršćana je to Biblija, evanđelje i Isusova praksa. Upravo se u njima ogleda kako od početka postoji ni manje ni više nego antagonizam, atmosfera konflikta koji se ne razrješava ni bijegom ni velikim načelima, nego obraćenjem i novom praksom iz vjere. Ovim također naglašavamo da dijalog i izgradnja mira unutar iste religijske zajednice, ako ne prethode, a ono neodvojivo idu usporedno s dijalogom s drugima i izgradnjom mira u pluralnom društvu. Odatle je razumljivo da i trenutna kriza međureligijskoga dijaloga i izostanak većega zalaganja oko mira sve nas zapravo vraća nama samima, u naše vlastite zajednice.

Isus u konfliktu zbog drugih i neprijatelja

Ako je kršćanima Isus Krist Spasitelj, put, istina i život, mjerodavna osoba vjere u Boga i odnosa prema ljudima, onda se u njegovoj praksi ogleda i zahtjev kršćaninu za nasljedovanje Isusa u razrješavanju konflikta i izgradnji mira. Sve ovo govori u prilog činjenici da se najprije treba odlijepiti od uobičajene slike Isusa kao pukog propovjednika mira, kao neumornoga molitelja, kao da on nije bio aktivni sudionik i član svoje religijske zajednice. Isus nije bio sladunjavi mirotvorac. Nije prošao zemljom lišen nespornazuma i teških smrtnih sukoba. Naravno, Isus nije tražio konflikte, oni su sastavni dio ljudskih zajednica. Ako to imamo na umu, nećemo pogriješiti ako zaključimo da je Isusov život prošao dobrim dijelom u konfliktima: od onih s obitelji i rodbinom, preko konflikta sa svojim sugrađanima Nazarećanima, konflikta s raznim židovskim strujama, od farizeja, pismoznanaca do saduceja, herodovaca, do životno sudbonosnog konflikta s religijskim i političkim poglavarima.

Za našu današnju temu, za prakticiranje međureligijskog dijaloga i izgradnju mira u svijetu, čine se posebno inspirativne dvije vrste sukoba u kojima se našao Isus, a o kojima nas izvje-

štavaju evanđelja. Jedan je onaj u vezi sa *strancima*, a drugi u vezi sa *svijetom*. Sukob oko drugih, stranaca (religijskih i etničkih neprijatelja) te razrješenje toga sukoba, nije, naravno, tek biblijska⁹ ni Isusova posebnost. To je civilizacijski, čak antropološki podatak i zadatak. Prisutan je od kada je čovjeka¹⁰, ali takva praktično posvjedočena i dosljedna nenasilnost i ljubav prema strancima i neprijateljima, “vjerodostojnost tih radikalnih zahtjeva postoji jedino kod Isusa”.¹¹

Isus je radikalniji u zahtjevu da se strance prihvaća, da se neprijateljima ne osvećuje nego ljubi. Puno je evanđeoskih događaja koji govore kako Isus radikalno mijenja religijske postavke svojih sunarodnjaka i svojih suvjernika: od konflikta u rodnom Nazaretu i izbacivanja iz zavičaja zato što je bio naklon poganskom Kafarnaumu, od susreta sa Samarijankom, od izlječenja gubavaca i među njima Samarijanca, od zabrane učenicima, “braći gromovnicima” da od negostoljubiva samarijskog sela učini sprženu zemlju, od izlječenja stotnikova sluga i sličnih ozdravljenja, od usporedbe o milosrdnom Samarijancu koja je izazvala skandal, od upozorenja Petru da vrati mač u korice, do stranca kojega treba prihvatiti iz Matejeve male apokalipse kao kriterij spasa na posljednjem sudu, zatim zapovijedi opraštanja i ljubavi prema neprijateljima pa sve do molitve Ocu na križu za opraštanje njegovim sucima i razapinjateljima, stranci, tuđinci i neprijatelji jedna su od Isusovih prioritetnih opcija.

Ako se ovo ima u vidu, onda biva jasno da se pri svakom našem djelovanju – ako se želimo zvati kršćanima – ne smije ignorirati Isusova praksa sa strancima i neprijateljima. Uočljivo je kako u Isusa nema onog dvoličnoga mjerenja kojemu smo mi tako često skloni, naime da se mjerimo prema zlu drugoga, ili da svojim uzvišenim načelima vjere sudimo lošu praksu drugih. Isus je uvijek bio blag prema onima vani, a vrlo strog i zahtijevan prema svojim učenicima.¹² U konačnici, on radikalno mijenja i sliku Boga. Nije Bog kojega Isus ponazočuje Bog koji uvijek pobjeđu-

⁹ Usp. Carmine DI SANTE, *Lo straniero nella Bibbia. Ospitalità e dono*, San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 2012.

¹⁰ Usp. Terry EAGLETON, *Nevolje sa strancima. Etička studija*, Algoritam, Zagreb, 2011.

¹¹ Joachim GNILKA, *Isus iz Nazareta. Poruka i povijest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 197. Gnilka piše o odnosu prema neprijateljima i u drugim svjetonazorima i religijama i uspoređuje sve s Isusovim radikalnim zahtjevom ljubavi prema neprijatelju (str. 193-199; 209-210).

¹² Ž. MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet*, str. 102-103.

je, koji postavlja uvjete svojim neprijateljima i bezbožnicima, koji između sebe i ljudi postavlja trgovinu koja se onda prenosi i na odnose među ljudima. Vjera se – Isus je posve jasan – očituje u našem praktičnom odnosu prema strancima i tuđincima, a ne jedino na doktrinarnoj razini članaka vjere.

Bez lažnog pomirenja, bez nijekanja istine, pogotovo bez političkih smicalica, Isusu je nakana da se od neprijatelja učine prijatelji, od stranaca domaći, bližnji u vjeri, braća i sestre jednoga Oca. Ako kršćanin to ne može, a doista to samo rijetkima uspijeva, onda je barem krajnje nužno i vjerodostojno skrušeno to priznati, a nipošto – što je u nas redovita pojava – falsificirati i evanđelje i Isusa, umanjivati ili ignorirati taj njegov preteški zahtjev s kojim kršćanstvo stoji ili propada u svoju dijaboličnu suprotnost.

Isus u odnosu prema svijetu

Osim stranaca i neprijatelja važno područje konfliktnih odnosa a time i nužnosti dijaloga i izgradnje mira odnosi se na ono što posebno Ivanovo evanđelje apostrofira kao *svijet*.¹³ Svijet se, s jedne strane, razumijeva kao sveukupnost Božjega stvaranja, a s druge kao konkretno društvo podijeljeno i premreženo političkim i religijskim strujama i svjetonazorima.

U susretu s gnozom¹⁴ i maniheizmom, u susretu s neoplatonizmom, onim svjetonazorima i duhovnostima koji su se sa sumnjom pa i odbacivanjem odnosili prema materijalnom i tjelesnom, do mjere da su ih smatrali kreacijom Zloga, kršćanstvo se od početka, iako s mukom, protivi dualističkoj koncepciji tvarnoga i duhovnoga. Kršćani jesu u trajnoj kušnji da od sebe naprave duhovnu elitu kao da nisu sastavni dio materijalnoga svijeta

¹³ Drugi vatikanski sabor u svim svojim dokumentima, uz ekumenizam, dijalog sa Židovima i nekršćanskim religijama, traži dijalog sa svijetom i suvremenom kulturom. Usp. W. KASPER, *Crkva Isusa Krista*, str. 73-78.

¹⁴ Ivan evanđelist postavlja slična pitanja kao i gnoza: o čovjekovu podrijetlu, smislu i cilju, ali uz velik razlike. "Kršćanin ne slijedi svoga Spasitelja na putu gnove, kao ni sjećanja na svoje nebesko podrijetlo i svoj nebeski cilj, na putu koji se gnostičaru otvara u spoznaji samoga sebe, već na putu vjere u Isusa Krista koji je svojom smrću na križu utro put u nebeski svijet (usp. 12,26; 13,36 sl.). To je put nasljedovanja Božjeg poslanika koji je dovršio svoj zemaljski tijek života (13,1; 19,30), koji vodi u svjetlo, a kojim se može hoditi samo u vjeri (usp. 8,12)". Rudolf SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 222. O inkarnaciji Logosa kao raskidom s mitskim, gnomskim mišljenjem vidi str. 286-287.

(dobrog Božjeg stvorenja) i u svojoj moralnoj i vjerničkoj uznosti kao da nisu sastavni dio grešnoga društva, grešnih struktura, sastavni dio povijesti čovječanstva i jednog jedinoga svijeta koji nastavaju sa svim drugim ljudima.

Koliko god bilo poznato, važno je istaknuti da svojim temeljnim pristupom, iako siromašan i društveno/institucionalno nezaštićen, Isus nema averziju prema stvorenom svijetu, prirodi, od ljljana i ptica do svjetovne radosti, ljudskih druženja i gozbi. Isus ne podiže nepremostivu razdjelnicu između zemaljske ljubavi i ljubavi prema Bogu, niti redovitu ljudsku radost odvađa od religiozne radosti. On ne podcjenjuje djela ljudske kulture i “tehnologije”, iako ukazuje na pogubnu kušnju i opasnost svake apsolutizacije zemaljskih dobara, od bogatstva do vlasti. Isus nije esenski, anahoretski ustrojen kritičar društva i religijske prakse da bi pobjegao iz svoje religijske zajednice, niti se neodgovorno povlači u osamu da bi izmakao iz društva kojega presijecaju razni religijski, politički, ekonomski i kulturološki sukobi i podjele.

U Ivanovu evanđelju Isusov odnos prema svijetu jasno je izražen u njegovoj molitvi Ocu i u zahtjevu koje posreduje učenicima. Učenici trebaju biti “u svijetu”, ali ne “od svijeta”, ne ponašati se svjetovno. Po primjeru kako je Isus poslan od Oca u svijet, *da spasi svijet*, tako i Isus šalje učenike u svijet, da navještaju istinu i ljubav koja je između Oca i Sina, između Boga i ljudi očitovana u Isusu (usp. Iv 17).

Svjetovno ponašanje, na koje Isus upozorava svoje učenike, jest ponašanje po kriteriju sebičnoga čuvanja vlastitoga života; život koji ima za cilj samo materijalni probitak, društvenu dominaciju i moć, koji se osvajaju varanjima i djelima tame, sile i nasilja. Svojom učeničkom zajednicom Isus stvara kontrastnu zajednicu braće i sestara (što će nastojati učiniti i Franjo Asiški svojim pokretom!), kontrastnu onim ljudskim udruživanjima u kojima prevladava hijerarhijski tip odnosa roba i gospodara, kao i svaku vrstu rasnoga, etničkoga, kulturnoga, intelektualnoga, cehovskog udruživanja koje bi stvaralo isključiva geta i oholu preuzetnost kako su oni izvan njihovih granica ljudski nevrijedni, vjernički krivovjerni ili bezbožni.

Isus želi zajednicu slobodne Božje djece, Crkvu koja nije izvan svijeta ni neprijateljska prema svijetu, nego poput svoga učitelja – koji je kazao da nije došao osuditi nego spasiti svijet¹⁵,

¹⁵ “I sluša li tko moje riječi, a ne čuva ih, ja ga ne sudim. Ja nisam došao suditi svijetu, nego svijet spasiti” (Iv 12,47).

pa se i naziva *Spasitelj svijeta* – nastoji biti nenasilna posrednica spasenja, zajednica braće i sestara koji svoju radost otkupljenja pronose i žele darovati svome društvu i svijetu, zajednica koja je vjerna svome utemeljitelju pa se ponaša kao klica i kvasac Božjega kraljevstva, kao svjedok *svjetla*. Nije Crkva nego je Isus Krist *lumen gentium*, svjetlo naroda, od kojega živi cjelokupno crkveno zajedništvo različitih ljudi i naroda.

Sve religije, tako i monoteističke pa među njima i kršćanstvo, kršćanske crkve i sve generacije njihovih vjernika uvijek iznova stoje pred zadatkom rješavanja ovog krucijalnoga odnosa – odnosa prema svijetu. To je uvijek živi odnos. Nema gotovih recepata. Povijest pokazuje da se taj odnos uvijek odvijao i kao sukob s kulturom, s umjetnošću, s ekologijom, s liberalizmom, sa socijalnom pravdom..., a od konstantinske ere i kao sukob ili miješanje s javnom vlašću, političkom i ekonomskom moću.

Ostvarivanjem Božjega kraljevstva Isus nije stvarao nikakav paralelni svijet, nikakvo paralelno društvo. Božje kraljevstvo nije nikakva ideologija za povlačenje iz svijeta, ali ni projekt ovladavanja svijetom, dominacija religioznoga nad sekularnim, nikakvo stvaranje bilo kakve “Božje države”. Božje kraljevstvo eshatološka je kategorija. Njegovo puno ostvarenje tek je s onu stranu života, ali kao klica i kvasac, kao kriza i kairos počinje ovdje i sada, u konkretnim obiteljima, zajednicama i društvu.

Kršćanin pred alternativnim uzorima

Sve ovo rečeno ima za cilj naglasiti važnost odluke odgovornoga kršćanina za dijalog, pravdu i mir u svijetu. Ako želi biti vjerodostojan evanđelju i Isusovoj praksi, kršćanin ima trajnu osobnu muku da nadilazi sebe sama, da humanizira i evangelizira svoju narav sklonu konfliktu, nasilju i zlu, sklonu i dijaboličnom, perverznom nasilju u samoj molitvi – u svom “najčišćem” stajanju pred Bogom. Kršćanin nije lišen dileme hoće li se vladati prema Isusovoj praksi ili na svjetovni način, biti u svijetu od svijeta ili od evanđelja.

Istodobno kršćanin zna da povijest njegove vjere jest tradicija s kojom se mora sljubiti, da je povijest kršćanstva i u njoj povijest Katoličke Crkve dio svjetske, ljudske grešne povijesti u koju se treba uplesti. Nije kršćanska tradicija nikakva povijest anđeoskog purizma, nego povijest grešnika i svetaca, povijest stradanja i povijest mučenja, oba puta u jednom znaku – znaku

križa. To je tradicija doslovno shvaćene “vojujuće Crkve”, militantne Crkve, tradicija inkvizicije i raznih *silabusa*, ali i tradicija mirotvorstva, nadljudskoga milosrđa i solidarnosti, istinskoga svjedočenja Kristova evanđelja i njegovoga kraljevstva.

Današnji kršćanin treba znati da sam, ne iz kolektiva i mase, nego baš sam, slobodno i odgovorno, treba odgovoriti hoće li se zauzeti za dijalog i ljubav prema strancima, tuđincima i neprijateljima, te kako će se osobno odnositi prema svijetu, podijeljenom i posvađanom, a ne samo očekivati od svijeta kako će misliti, govoriti i činiti, posebno ne od svijeta politike koji tako često živi od sukoba i nasilja, suprotno Isusovoj praksi. Svaki kršćanin ima iza sebe bogatu tradiciju mučenikā, svjedokā prvih i svih drugih stoljeća. Ima unutar istoga kršćanstva, katoličanstva i svoje mjesne Crkve alternativu: zagovornike crkvene moći, dvorske teologe i glasonošne bojovnih ratova i ratničke globalizacije (kolonijalizam), ali ima i nepreglednu rijeku svjedoka Isusova odnosa prema neprijateljima, svjedoka međureligijskoga dijaloga i mira u svijetu.

Kršćanin živi neobvezatno ako ne zamjećuje i bolno ne osjeća da u isto vrijeme u njegovoj obitelji, zajednici i Crkvi znaju živjeti dva različita vida kršćanstva, slično onoj dvojici Isusovih molitelja u hramu, farizeja i carinika, gdje je nezaobilazno primijetiti da su oba posve iskrena pred Bogom, ali i da Isus jasno kaže koji od njih odlazi kući opravdan. U tom smislu više je nego očito u kršćanskim zajednicama, od manjih do većih, iznimno važno biti pozoran na sučeljavanje isključivih stavova prema dijalogu među vjerama i u odnosu prema svijetu uopće. Skrivati, uljepšavati ili samo kritičko-pesimistički konstatirati realno stanje, neodgovorno je i znak manjkavosti, znak da se kršćani više usmjeravaju na mjerenje između sebe nego što svoje ponašanje vrednuju u odnosu prema nasljedovanju Isusa Krista.

Pred nimalo malim poteškoćama nalaze se današnji kršćani i s obzirom na unutarnji dijalog, osobito unutar crkveni dijalog o važnim stvarima, a tako i o međureligijskom dijalogu. Mnogi se suvremeni kršćani nalaze u iskrenoj dilemi kako se i zašto odlučiti, jer se u Crkvi istodobno zahtijevaju isključivi (i licemjerni) postupci prema strancima i neprijateljima, nude se oprečni modeli i uzori.

Za ilustraciju ovih dilema i prijepora u odnosu prema drugima u vjeri, može nam poslužiti jedan primjer iz naše kršćanske povijesti. Riječ je o dvojici važnih zapadnih redovnika, Petru

Časnom (1092./94. – 1156.) i sv. Bernardu iz Clairevauxa (1090. – 1153.), dvojici suvremenika koji su se i osobno poznavali i međusobno cijenili, ali su se obojica iz vjere – da, iz vjere – različito odnosili prema svijetu, strancima i prema miru među religijama.

O dugogodišnjem opatu samostana u Clunyju (1122. – 1056.), Petru prozvanom Časni, Papa Benedikt XVI., navodeći ga za uzor današnjim kršćanima (14. X. 2009.), kazao je da je Petar bio svet čovjek, benediktinske duhovnosti, pobožan i radin, mistik i pisac, monah duge molitve i mirotvorac u podijeljenom svijetu.¹⁶ “Petar” – kaže papa – “utjelovljuje u sebi pomalo sve kreposti svojih prethodnika, premda je već s njim Cluny, suočen s novim redovima kao što su onaj u Cîteauxu, počeo osjećati poneki znak krize. Petar je divni primjer isposnika koji je bio strog prema sebi i pun razumijevanja prema drugima. [...] ‘Ljubitelj mira’ – piše njegov životopisac Rudolf – ‘postigao je mir u Božjoj slavi na dan mira’ (Vita, I, 17; PL 189,28).”

O Petru Časnom – nastavlja papa Benedikt – zasvjedočeno je da je bio uravnotežen, vladao sobom i posebno se isticao mirotvornim duhom te je među podijeljenim redovnicima i unutar Crkve i ondašnjega zapadnoga svijeta bio posrednik mira. “Pokazao je uz to brigu i pažnju također za one koji su bili izvan Crkve, osobito za židove i muslimane: da bi pridonio upoznavanju ovih potonjih pobrinuo se za prijevod Kurana. U vezi s tim jedan je povjesničar primijetio: ‘Usred nepomirljivosti srednjovjekovnih ljudi – pa čak i najvećih među njima – mi se divimo ovdje jednom uzvišenom primjeru osjetljivosti do koje dovodi kršćanska ljubav’” (J. Leclercq, *Pietro il Venerabile*, Jaka Book, Milano 1991., str. 189). Tako navodi Benedikt XVI. o Petru Časnom.

Iako je živio u isto vrijeme, u sličnim uvjetima života, potjecao iz iste benediktinske duhovnosti, dugo vremena opat reformirana ogranka samostana Cîteaux (lat. Cistertium), u Clairvauxu (od 1115. do smrti 1153.) Bernard se razlikuje od svog suvremenika Petra Časnog. On je popularniji od Petra, štoviše “najsnažnija crkvena ličnost u desetljećima između 1120. i 1150.” te je “svojem dobu udario pečat u tolikoj mjeri da su ga često nazivali po njemu: bernardinskim dobom”.¹⁷ Strog i pobožan, Ber-

¹⁶ https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20091014.html (pristupljeno 17.12.2016)

¹⁷ Hans WOLTER, *Pogrgurovsko doba (1124-1154)*, u: Hubert JEDIN (ur.), *Velika povijest Crkve*, sv. III/II, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 24.

nard je s oko trideset članova svoje uže i šire obitelji i prijatelja stigao u samostan i revno se zauzeo i radio na osnivanju novih cistercijskih samostana (67). Majstor je duhovnoga, monastičkog spisateljstva, vrsni propovjednik, moćan širitelj pobožnosti, posebno prema BD Mariji (“pjesnik Djevice”), pisac teoloških rasprava.

Opat iz Clairvauxa, kojega neki smatraju “posljednjim od crkvenih otaca”, nije međutim samo isposnik zatvoren u samostan, nego je aktivan u svjetovnim zbivanjima, diplomatičan i autoritativan u sukobima između svjetovnih vladara i crkvenih poglavara. Kad ne može putovati, piše brojna pisma i utječe kod moćnih u crkveno-političkim krizama. “Njegovi su prijatelji i rođaci uskoro zauzimali najutjecajnije položaje u Crkvi.”¹⁸ Njegov učenik postao je papa Eugen III. Bernardu, koji je “oduvijek bio domaći u svijetu križarskih pohoda”, povjerio je papa Eugen III. da propovijeda po cijelom tadašnjem Zapadu i pridobiva ljude za križarski rat koji “Bog želi”, jer je to sastavni dio onodobnog razumijevanja najvišeg stadija kršćanstva – mučeništva. Na državnoj skupštini u Frankfurtu, osim križarske vojne protiv muslimana, odobrit će i križarsku vojnu protiv “poganskih” Slavena.¹⁹ Tako Bernard u sebi ujedinjuje senzibilnog mistika i oštra retorika, monaha i vojnika, kontemplativca i viteza.

Navodeći mišljenje teologa D. Chenua da je Bernard “na drugoj granici kršćanstva”, u kontekstu radikalnog protivljenja sveučilišnom studiju, urbanizaciji i životu u gradovima, povjesničar J. Le Goff zaoštava sud o sv. Bernardu. Prema ovom medievistu Bernard “protiv heretika ili nevjernika [...] vidi samo jedno rješenje: silu. Prvak oružanog križarskoga rata ne vjeruje u intelektualni križarski rat. Oglušuje se na traženje Petra Časnog da pročita prijevod Kurana kako bi Muhamedu mogao perom odgovoriti. U samoći samostana, u mističkoj meditaciji – koju uzdiže do vrhunca – crpi ono čime će se kao pravednik vratiti među svijet. Taj apostol isposničkoga života uvijek je spreman na borbu protiv novotarija, koje smatra opasnima.”²⁰

¹⁸ H. WOLTER, *Pogrgurovsko doba (1124-1154)*, str. 25.

¹⁹ H. WOLTER, *Pogrgurovsko doba (1124-1154)*, str. 26.

²⁰ “Zadnjih godina života” – zaključuje Le Goff – “Bernard praktički upravlja kršćanstvom, svoja pravila nameće papi, odobrava osnivanje vojničkih redova, cijeli Zapad želi pretvoriti u viteški red, u Kristovu vojsku: on je preteča Velikog Inkvizitora”. Jacques Le GOFF, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009., str. 86.

Mogli bismo u povijesti kršćanstva – a drukčije nije ni u drugim religijama – naći dosta sličnih primjera kao što su Petar Časni i sv. Bernard iz Clairvauxa. Svako vrijeme ima svoju muku, svoje uzore, dileme i alternative. I naše. Ima ih svaki čovjek pojedinačno, kršćanin, svećenik, franjevac, duhovnik. Pred svakim je pitanje kojoj će se praksi prikloniti: onoj Isusovoj ili onoj gromovnika, sinova Zebedejevih; onoj Rajmona Lulla, Nikole Kuzanskoga ili baštini bojovnih torquemada; Petru Časnom ili Bernardu iz Clairvauxa. I (bosanski) franjevci poput svoga utemeljitelja Franje Asiškoga u dilemi su koju moraju sami i osobno razriješiti: između marakeške paradigme mučeništva, mistike mučeništva oživljene s križarskim ratovima ili mirotvorne paradigme Franjina susreta s muslimanima u Damijeti²¹; između mučeništva sv. Nikole Tavelića ili razborita postupanja Anđela Zvizdovića; između mudrog opredjeljenja za dijalog jednoga Josipa Markušića ili isključivosti i nasilju sklonom djelovanju jednoga Miroslava Filipovića (Tomislava Majstorovića).²²

Važno je ustvrditi da u ovim dilemama ne pomaže ni dogmatško sljepilo ni kritička racionalnost, nego se igra na kocku zadnjega povjerenja, na temeljnu odluku života. Naime, uvijek se radi o vjeri. Ne može se, zapravo, nijedan od ovih, ovdje tipski sučeljenih stavova, ponašanja i osoba, olako diskvalificirati kao nevjernički, niti ih se može svesti na puku zloupotrebu vjere, čemu smo skloni u našim raspravama i dijalozima. Naime, i oni koji ubijaju u ime vjere, koji se trude za vjeru i Boga, ne dopuštaju da im se kaže da su nevjernici ili krivovjernici. Primjer Apostola Pavla i njegova obraćenja najbolje pokazuje kako je delikatan odnos prema drugima u vjeri, kako su različita poimanja mirotvorstva. Pavao, koji je izgarao za “otačku predaju” i za nju zlostavljao i ubijao Kristove učenike, radikalno se obratio u nenasilnog i odlučnog navjestitelja evanđelja, ali samo nakon “iskustva odozgor”, nakon Božjeg zahvata i nakon osobnoga susreta s Isusom Kristom.

²¹ Usp. Raoul MANSELLI, *Sveti Franjo Asiški*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2011., str. 315-325.; Gwenolé JEUSSET, *Sveti Franjo i sultan*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2008.

²² Usp. Ivan LOVRENOVIĆ, *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji jedne evropsko-orijentalne mikro kulture*, 2. prošireno izdanje, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010., posebno poglavlje: *Dvadeseti vijek*, str. 225-269.

Odluka je slobodna i osobna

Uvijek su kršćani stajali pred pitanjem što je u središtu kršćanstva i Crkve: križ ili mač, Isusov križ ili križ-mač, svjetovni poraz ili svjetovni uspjeh, trijumfalizam i lažna pobjeda vjere ili dosljedno nasljedovanje Isusova evanđelja, progonjeni kršćani ili kršćani progonitelji.²³ Kao i Isusov učenik Petar, i današnji su kršćani pred izborom između Isusova križa kao svjetovnoga pobjednoga znaka ili križa kao pretpostavke nezaslužena milosrđa i opraštanja i neočekivanoga uskrsnuća. I danas smo u dilemi između neevanđeoskog i nedijaloškog ili evanđeoskog i dijaloškog kršćanstva.

Naš bi odnos, i prema sebi i prema drugima, bio namješten i lažan ako ne bismo priznali sve poteškoće koje imamo i prije nego se uputimo drugima, ako ne bismo bili svjesni nedoumica pa i tjeskobe u nama samima, pojedinačno, i između sebe u vlastitim zajednicama u odnosu na "strance" i na nimalo miroljubivi svijet. I danas smo u našim obiteljima i narodima, zajednicama i strankama (i strančarenjima) pred dilemama i u sporovima kako postupati s tuđincima, s neprijateljima i kako se odnositi prema svijetu, prema stvorenjima, kulturi i čovjeku uopće. I u naše se vrijeme događa biblijski konflikt između lažnih i stvarnih proroka, onih koji naviještaju lažni mir i onih koji naviještaju i tvore stvarni mir koji dolazi od Boga. Treba kazati u krajnjoj iskrenosti pred Bogom da je prvo poprište našega konflikta u nama samima, *u srcu* – kako smo naučili govoriti, na našem unutarnjem bojnopolju između mene i "mene", između mira i "mira".

Nema sumnje da je priznanje ove naše osobne muke najčestitiji uvjet našega dijaloga a i onoga prvog uvjeta za dijalog – iskrenoga odnosa s Bogom. Naime, ako se to prizna, uočit ćemo kako se nismo pomakli od biblijskih vremena, zapravo od svoga "prirodnoga" stanja, budući da i danas, uza sva tehnološka i informatička dostignuća, oduzimamo mir drugima, unesrećujemo druge, jer i danas lažni mir proglašavamo jedinim ispravnim. I danas priječimo, uklanjamo ili zatomljujemo mirotvorne riječi Božjih ljudi, gušimo ih u buci naših strahova ili u kakofoniji glasova lažnih mirotvoraca i pomiritelja. I naše je vrijeme vrijeme trgovaca a ne proroka, kako bi kazao veliki mirotvorac Mardešić, u kojem i "država i Crkva odgajaju svoje pristalice u duhu konformizma jer on daje u području korisnosti najbolje rezultate. To

²³ Usp. Ž. MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet*, str. 50.

međutim ubija i slabi kritičku i proročku moć vjernika.”²⁴ Zato je i mirotvorstvo nešto što vjericima izlazi izvan njihova “interesa”, nešto kao posljednje i suvišno u njihovoj vjerničkoj biografiji i životnoj praksi ili samo kao politička kategorija lukavstva i prijevara.²⁵

I u našem vremenu iznova se, i s pravom ali i posve krivo, vrši revizija i prošlosti i historiografije. Gase se jedni mitovi, oživljuju drugi. Ponovno se razbuktavaju sjećanja na stvarna ili iskonstruirana stradanja, zapuštaju se neki sveci i mučenici, a oživljuje štovanje onih skrajnutih u prisilnu šutnju ili novih žrtava mučenika nerijetko iz posve ideoloških, svjetovnih razloga. Mučenik – pokazuje povijest – najveći je uzor kršćanstva, ali i drugih vjera. No mučenik se može biti a da se ne bude mirotvorac, da se ne bude u punom smislu riječi Isusov učenik. Kršćanstvo se, naglašava spomenuti Mardešić “razlikuje – ili bi barem tako trebalo biti! – od drugih svjetonazora po tome što njegovi mučenici ne mrze svoje mučitelje nego im pokušavaju oprostiti”.²⁶

U nas prevladava crkveni trijumfalizam, pobjeda nad neprijateljima Crkve, posebno nad komunizmom. Istodobno taj trijumfalizam njeguje sliku vojujuće Crkve i Crkve mučenikā, a ne Crkvu praštanja²⁷ i milosrđa koja je ipak dominantna Crkva kroz sva stoljeća ljudskih sukoba i ratova, dakle Crkvu Kristovih svjedoka nenasilja i mirotvorstva. To je naša stvarnost! Zato je važno imati to u vidu kada se prema Isusovu zahtjevu i prema slovu i duhu Koncila upućujemo u dijalog s kršćanima drugih konfesija, s nekršćanima²⁸, s nevjericima i sa svijetom u svom njego-

²⁴ Ž. MARDEŠIĆ, *Svjedočanstvo o mirotvorstvu*, str. 31.

²⁵ Ž. MARDEŠIĆ, *Svjedočanstvo o mirotvorstvu*, str. 39.

²⁶ Ž. MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet*, str. 52.

²⁷ “Ono, međutim, što je u svemu tome najčudnije jest da mnogi današnji kršćani uzvisuju samo mučeničku Crkvu, dok praštajuću Crkvu posve preskaču, prešućuju, potiskuju i brišu iz povijesnog pamćenja. Kao da nikad nije ni postojala. Prekrajaju, dakle, prošlost na bezobziran način i to čine dok još žive brojni svjedoci. Štoviše, mnogi od predvodnika koncilskog dijaloga, otvaranja prema društvu, ekumenizma i suživota sada šute i skrivaju ta zbivanja, premda su u njima zdušno i oduševljeno nekada sudjelovali i time se hvalili. Zašto se to događa? Možda su opet na djelu kratkotrajni politički probici. Ne znam na to točno odgovoriti, ali kao djelatni član naše Crkve javno prosvjedujem protiv potpuna brisanja trideset godina prošlosti njezina najplodnijeg postojanja”. Ž. MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet*, str. 53.

²⁸ U našem svijetu ponovno oživljavaju sukobi s muslimanima. Vrlo vrijedno djelo za dijalog s muslimanima: Tomislav KOVAČ, “*Crkva gleda s poštovanjem i muslimane*” (NA 3). (Post)koncilski zaokret u odnosima Katoličke crkve prema islamu i

vu pluralizmu. Dijalog nije sam po sebi razumljiv. Njega se treba htjeti, njega se uči čitava života i za njega – po Isusovu primjeru – valja biti spreman i žrtvovati se. Dijalog, i onaj međureligijski, proizlazi iz duhovnosti, iz odnosa s Bogom. On je izraz praktične nevjere ili praktične vjere.

INTERRELIGIOUS DIALOGUE BETWEEN FAITH
AND DISBELIF ON THE OCCASION OF THE 30TH
ANNIVERSARY OF THE INTERRELIGIOUS
GATHERING IN ASSISI

23

Summary

The credibility of believers is not affirmed by mere verbal profession of faith but rather by practical solidarity and peacemaking. The article raises the issue of urgency of the interreligious dialogue, including the dialogue within one's own religious community, i.e. the Church as the starting point for gathering and dialogue with believers of other faiths. Challenges and obstacles to dialogue are born out of human propensity for cruelty, conflicts and wars. Even the Gospels show us that dialogue does not come easy. The Gospels report two areas of relations where Jesus comes into conflict with his fellow countrymen: the relations with foreigners and enemies and the relations with the world. Throughout the history, a Christian has been faced with the dilemma of whether to follow Jesus' peacemaking or worldly conflict. History abounds with examples of one set of Christians choosing nonviolence, dialogue and peace, and the other set opting for violence, bigotry and war. The article makes specific references to Peter the Venerable and St. Bernard of Clairvaux. Both approaches are faith-based. Choosing dialogue is therefore an entirely personal and free decision.

Key words: *dialogue, peacemaking, conflict, foreigners, world, Peter the Venerable, St. Bernard of Clairvaux*